

Hanna Hładkowa

DOI: 10.15290/bb.2019.11.20

Witebski Państwowy Uniwersytet

im. P.M. Maszerawa

<https://orcid.org/0000-0002-2275-2700>

**Італьянская тэма ў раманах
Анны Накваскі “Літоўскі паўстанец”
і Я.Т. Папі “Цярністым шляхам”**

Узаемадзеянне заходнееўрапейскіх і славянскіх культур мае шматвяковую гісторыю і шматвектарны характар, што, у прыватнасці, праявілася на ўзроўні рэцэпцы культурных кодаў краін Заходняй Еўропы на нацыянальнай славянскай глебе. Як адзначала Патрыцыя Дэота са спасылкай на меркаванне Юрыя Лотмана,

процесс этого культурного обмена идёт по двум линиям. С одной стороны, возникает в голове “чужой”, носитель другого сознания, а, с другой стороны, происходит интериоризация “чужого” внутри своего мира, порождающая свой образ “другого”, что приводит к идеализированному, воображаемому, а не реальному представлению об Италии¹.

Уяўленні пра Італію, якія складваюцца ў польскамоўнай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя, не толькі становяцца асновай для этнічнага стэрэатыпу, але таксама характарызуюць уласную этнічную ментальнасць.

Творчасць польскай пісьменніцы пачатку XIX стагоддзя Анны Накваскі (з роду Краеўскіх) сёння амаль не ўзгадваецца ў літаратуразнаўчых працах, яе мастацкія творы яшчэ чакаюць свайго часу для сустрэчы з сучасным чытачом. На польскім літаратурным небасхіле пачатку XIX стагоддзя пісьменніца займала сціплае месца, ад-

¹ Deotto, Patrizia, *Материалы для изучения итальянского текста в русской культуре*, “Slavica tergestina” 1998, № 6, p. 197.

нак, яна брала чынны ўдзел у культурным жыцці Варшавы, падтрымлівала сяброўства з перакладчыкам, паэтам, драматургам, гісторыкам і тэарэтыкам літаратуры Людвікам Асіньскім, паэтам, педагогам, мовазнаўцам Ануфрыем Капчыньскім, пісьменнікам Францішкам Дмахоўскім.

З 1816 года А. Накваска была гаспадыняй вядомага літаратурнага салона ў Варшаве, актыўна займалася літаратурнай творчасцю. Пасля паражэння Лістападаўскага паўстання 1830–1831 гг. пабачыў свет раман пісьменніцы “*Powstaniec litewski*” (“Літоўскі паўстанец”), прысвечаны падзеям адзначанага перыяду на землях Польшчы і Літвы (тэкст быў напісаны ў 1832 г., аднак друкаваны варыянт з’явіўся на 13 гадоў пазней). Раман стаў літаратурным дакументам, які зафіксаваў (у рамантычнай манеры) гістарычныя рэаліі эпохі, з’явіўся своеасаблівай спробай пісьменніцы вызначыць прычыны балючага паражэння, асэнсаваць мінулае і сучаснасць.

Акрамя асноўнай тэмы, звязанай з асэнсаваннем сутнасці Лістападаўскага паўстання, яго кіруючых сіл і вынікаў, у рамане ўвага звернута і на прыватнае жыццё, гісторыі кахання і сяброўства герояў.

Італія згадваецца ў творы адносна рэтраспектыўнай сюжэтнай лініі, звязанай з родам Альбрэхта Капровіча, уладальніка старажытнага замка на землях літвінскага краю. У маладым узросце Альбрэхт далучыўся да польскіх легіёнаў Яна Генрыка Дамброўскага (у 1797 годзе генерал Дамброўскі з дазволу Напалеона стварыў у Італіі польскія легіёны, прызначаныя для вызвалення Польшчы), стаў кіраўніком штаба, прымаў удзел у ваенных падзеях таго часу. *Wszystkie włoskie rzeki i strumieni wody poily polskie rumaki! Echa Alp i Apeninu powtarzały śpiewy nasze narodowe* (...)², – згадваў Альбрэхт, апавядаючы пра двухгадовую службу ў Італіі. У тэксце рамана падкрэслена, што менавіта Італія стала той краінай, што пакідала палякам надзею на адраджэнне незалежнасці радзімы, якую можна было паспрабаваць вярнуць шляхам зброі.

Аднойчы падчас службы шляхціч стаў выпадковым сведкам здарэння на адной з італьянскіх горных дарог: польскія салдаты спынілі карэту з вандроўнікамі, якія накіроўваліся ў Пізу, каб атрымаць карыснае для здароўя лячэнне на шырокавядомым курорце. Маладой асобай, якая суправаджала свайго мужа, генерала Левінава, была Наталля Р., суайчынніца Альбрэхта, фрэйліна рускай імператрыцы Марыі,

² A. Nakwaska, *Powstaniec litewski – obraz romantyczny z czasów rewolucji w Polsce z 1831 r.*, Lipsk, 1845, s. 75.

якая раней дапамагла Капровічу з пратэкцыяй аб атрыманні дазволу накіравацца ў Сібір па бацьку, які быў амніставаны імператарам Паўлам I. У далёкай Італіі адбылася выпадковая сустрэча герояў, якая стала пачаткам іх гісторыі кахання.

Альбрэхт не толькі суправаджаў Наталлю Р. і яе спадарожнікаў да Пізы, але і сам, маючы патрэбу ў адпачынку, каб паправіць здароўе, правёў з імі на згаданым курорце два тыдні. Малады чалавек закахаўся ў жонку генерала яшчэ да таго моманту, як мінула палова тэрміну, адведзенага на адпачынак. Адносіны жанчыны да свайго збавіцеля былі далікатнымі і стрыманымі, героі не раз згадвалі радзіму, на долю якой выпалі цяжкія выпрабаванні.

Неўзабаве генерал Левінаў знайшоў свой апошні прытулак на італьянскай зямлі, загадаўшы Альбрэхту, як адзінаму знаёмаму на чужыне і суайчынніку жонкі, выканаць яго апошняю волю. Пасля пахавання мужа Наталля Р. у кляштары Фларэнцыі стане аплакваць яго смерць. Час жалобы мінуў і закаханыя прызначылі дзень шлюбу. Альбрэхт загадаў зрабіць статую Наталлі з белага мармуру і адаслаў яе ў спадчынны маёнтак ў якасці падарунка свайму бацьку.

Аднак, звесткі пра егіпецкую кампанію хутка разнесліся па Італіі, Альбрэхт яшчэ не быў звольнены з вайскавай службы, Напалеон называў яго сваім ад’ютантам і прыязна да яго ставіўся, таму малады Капровіч накіраваўся ў Афрыку. Пасля заканчэння ваеннай кампаніі ён вярнуўся, аднак, Наталлі ўжо не было на гэтым свеце: яна сканала ад ліхарадкі, якая ў той час панавала па ўсёй Італіі. Страціўшы каханую, а разам з ёй і спадзяванне на сумесную будучыню, Альбрэхт вярнуўся ў спадчынны маёнтак, дзе праз ўсё жыццё напамінам пра няспраўджанае пчасце засталася мармуровая статуя каханай жанчыны.

Такім чынам, Італія стала для героя краінай, якая падаравала яму адзінае ў жыцці каханне і, разам з гэтым, пазбавіла надзей на шчаслівы лёс. Калыска еўрапейскай культуры, краіна-музей пад адкрытым небам, Італія засталася на ўсё жыццё яркім успамінам, увасобленым у скульптурным шэдэўры выяўленчага мастацтва.

Адзначым, што ў рамане А. Накваскі Італія ўспрымаецца, з аднаго боку, як своеасаблівая эстэтычная прастора, як месца, што ідэальна падыходзіць для зараджэння самых светлых пачуццяў, а з другога – гэта краіна надзей на лепшую будучыню, якія не будуць спраўджаны. І гэта датычыць як прыватнага жыцця героя, так і лёсу пакутніцы-Айчыны.

Раман Я.Т. Папі “Po ciernistej drodze” (“Цярністым шляхам”) выйшаў пад псеўданімам пісьменніцы J.T. Gałęzowska ў 1896 годзе. Шырокая эпічная панарама рамана адлюстравала значны перыяд гі-

сторыі, які ахапіў першую трэць XIX стагоддзя, з асаблівай увагай да падзей паўстання 1830-х гг. Раман вызначаецца грунтоўнай дакументальнай асновай, сюжэтнай шматвектарнасцю, яскрава акрэсленай патрыятычна-выхаваўчай ідэйнай накіраванасцю.

Калі ў рамане А. Накваскі “Літоўскі паўстанец” Італія з’явілася толькі месцам дзеяння ў адным з эпизодаў твора, то ў рамане Я.Т. Папі “Цярністым шляхам” італьянская тэма прадстаўлена больш грунтоўна: у мастацкую тканіну твора ўведзена гераіня-італьянка Тэрэзіна Бандоні.

Як вядома, станоўчы ці адмоўны стэрэатып пра пэўную нацыю фарміруецца на аснове ўяўленняў пра яе прадстаўнікоў. Вобраз Тэрэзіны Бандоні пацвярджае ўяўленне пра італьянцаў як фізічна дасканалую нацыю, якой уласцівыя прыроджаны эстэтычны густ і яркая індывідуальнасць.

Як вынікае з сюжэта, Тэрэзіна Бандоні з’яўляецца выхаванкай кнігіні L., *dobre i piękne to dziewczę, stara księżna kocha ją jak córkę (...)*³. Знаёмства галоўнага героя рамана Фелікса Жарніцкага з Тэрэзінай адбываецца ў доме княгіні. Прывабны выгляд італьянкі перададзены ў творы праз акцэнт на стройнай постаці і рысах твару дзяўчыны, якія выдавалі яе паўднёвае паходжанне: *Był to typ Rzymianki o smagłej twarzy, czarnych, pełnych powagi oczach i krucznych włosach*⁴.

Паказальна, што аўтарка часта фіксуе ўвагу чытача на вачах гераіні, яны выяўляюць не толькі настрой чалавека, але таксама сведчаць пра яго ўнутраную сутнасць: *Oczy Tereziny zaświeciły niby czarne diamenty, ciepły promień z nich strzelił. Promień ten dodał otuchy Feliksowi (...)*⁵. У наступным эпизодзе *smutne oczy Tereziny zapłonęły pięknym blaskiem*⁶.

У адпаведнасці з шырокавядомым стэрэатыпам аб нацыянальных уласцівасцях італьянцаў Т.Я. Папі надзяліла гераіню жвавым характарам і эмацыянальнасцю, дзяўчына адгукаецца на просьбы Фелікса аб дапамозе, яна ўзрушана, твар яе пакрывае румянец. Тэрэзіна зробіць усё магчымае, каб паспрыяць справе вяртання маёнтка родным Жарніцкага.

Другі раз у творы італьянка згадваецца ў апошніх эпизодах паўстання, калі Варшава рыхтуецца да абароны і гараджане на подсту-

³ J.T. Gałęzowska, *Po ciernistej drodze: powieść historyczna z dziejów powstania 1830 roku dla młodzieży*, Kraków: Drukarnia Narodowa F.K. Pobudkiewicza, 1896, s. 95.

⁴ Тамсама.

⁵ Тамсама.

⁶ Тамсама, с. 280.

пах да горада насыпаюць валы. У такіх абставінах Тэрэзіна сустракае Ванду Жарніцкую, шчыра вітае яе (чытач даведваецца, што жанчыны знаёмыя і бачыліся раней неаднаразова). З дыялогу жанчын вынікае некалькі момантаў біяграфіі італьянкі: яна нарадзілася ў Фларэнцыі, рана страціла маці, з двухгадовага ўзросту дзяўчынка выхоўвалася ў Варшаве, куды яе прывёз бацька, які меў прызнае сяброўства з князем Л. Дзяўчына ўдзячная княгіні Л., сваёй “другой маці”, якая выхавала яе, і гэтая ўдзячнасць – натуральная праява высокай духоўнасці і маральнасці гераіні. Падкрэслім, што Тэрэзіна адчувае сваю аднасць з палякамі, бо напрацягу васемнаццаці гадоў яна чуе польскую мову, дыхае тутэйшым паветрам, сілкуецца хлебам, які родзіць польская зямля.

Італьянка па паходжанні, Тэрэзіна Бандоні валодае пачуццём нацыянальнага адзінства з грамадзянамі Польшчы. Пра гэта сведчыць яе адмоўнае меркаванне пра высокапастаўленую асобу міністра Любецкага, які, з’яўляючыся палякам па паходжанні, фактычна здрадзіў інтарэсам нацыі. Учынак гераіні, калі яна разам з варшавянамі рыхтуе горад да абароны, сведчыць пра шчырую неабыхавасць Тэрэзіны да лёсу Польшчы.

Такім чынам, у рамане Я.Т. Папі італьянская тэма раскрыта праз вобраз Тэрэзіны Бандоні, этнічнай італьянкі, якая, тым не менш, адчувае сябе грамадзянкай Польшчы. Лепшыя рысы італьянскай нацыі – шчырасць, эмацыянальнасць, імпатыя, абаяльнасць, прыродная адоранасць, знешняя прывабнасць – увасоблены ў вобразе Тэрэзіны. Яна памятае сваё паходжанне, аднак, выхаванне ў іншым этнічным асяроддзі паспрыяла фарміраванню пачуцця нацыянальнай злучанасці гераіні з народам былой Рэчы Паспалітай. Таму выхаваная на польскай зямлі італьянка ўспрымае паўстанне 1830–1831 гг. як вызначэнне далейшага лёсу шматпакутнай краіны, якая дала ёй прытулак і стала другой радзімай.

Як вынікае з аналізу канцэпту *Італія* ў мастацкіх творах польскамоўных пісьменніц XIX стагоддзя А. Накваскі і Я.Т. Папі, дадзеная краіна застаецца для аўтарак крыніцай высокамастацкай культуры, калыскай еўрапейскай цывілізацыі. Атмасфера Італіі, яе ўнікальная прырода спрыялі нараджэнню пачуцця кахання герояў у рамане А. Накваскі “Літоўскі паўстанец”, аднак надзеі на асабістае шчасце не былі спраўджаныя, як тое сталася і са справай нацыянальнага вызвалення Польшчы. Італія давала польскім легіянерам надзею супраціўлення палітычнай экспансіі Расійскай імперыі, менавіта на італьянскіх землях фарміраваліся польскія легіёны для вызвалення Ай-

чыны, аднак мэты мяркуемай ваеннай кампаніі так і не былі дасягнутыя. Адсюль – амбівалентнае ўспрыманне замежнай краіны, якое вынікае з сюжэтнай асновы прааналізаваных раманаў А. Накваскі і Я.Т. Папі. З аднаго боку, Італія выклікае прыязнасць і надзеі на лепшую асабістую і нацыянальную будучыню, з другога – яна застанеца краінай, якая гэтыя надзеі не спраўдзіць.

Разам з гэтым, вобраз прадстаўніцы італьянскага народа (раман Я.Т. Папі “Цярністым шляхам”) акумуляваў лепшыя рысы нацыянальнага характару згодна з пануючым стэрэатыпам: яркая каларытная знешнасць, індывідуальнасць, адкрытасць, шчырасць, уласцівая італьянцам, выклікае сімпатыі чытача і пакідае станоўчае ўражанне. Прыязнасць полькі Ванды і італьянкі Тэрэзіны, адлюстраваная ў заключных эпізодах рамана, прывечаных Лістападаўскаму паўстанню, бачыцца сімвалам міжнацыянальнага адзінства ў справе змагання за агульначалавечыя каштоўнасці – свабоду і незалежнасць.

L I T E R A T U R A

- Deotto P., *Materialy dlôizučeniâ ital'ânskogo teksta v russkoj kul'ture*, “Slavica tergestina” 1998, № 6 [Deotto Patrizia, *Материалы для изучения итальянского текста в русской культуре*, “Slavica tergestina” 1998, № 6].
- Gałęzowska J. T., *Po ciernistej drodze: powieść historyczna z dziejów powstania 1830 roku dla młodzieży*, Kraków 1896.
- Nakwaska A., *Powstaniec litewski – obraz romantyczny z czasów rewolucji w Polsce z 1831 r.*, Lipsk 1845.

S U M M A R Y

ITALIAN THEMES IN ANNA NAKWASKA'S NOVEL “POWSTANIEC LITEWSKI” AND TERESA J. PAPI'S “PO CIERNISTEJ DRODZE”

The article discusses Italian themes in the novels of the 19th century Polish women writers Anna Nakwaska (“Powstaniec litewski”) and Teresa Jadwiga Papi (“Po ciernistej drodze”). The author of the article highlights the key concepts of Italian culture that are found in the analyzed literary works, focuses on the specific nature of an ethnic stereotype – the Poles' idea of the Italian nation, which is reflected in the figurative system of characters (T. J. Papi's novel “Po ciernistej drodze”) and plots (A. Nakwaska's novel “Powstaniec litewski”).

Key words: novel, Italian themes, key concepts, ethnic stereotype, character, plot.